

ZBYNĚK REVENDA
CENTRÁLNÍ
BANKOVNICTVÍ

3. AKTUALIZOVANÉ VYDÁNÍ

MANAGEMENT PRESS, PRAHA 2011

Odborný oponent: Prof. Ing. Jiří Fárek, CSc.

**Tato kniha vychází s laskavým přispěním
Československé obchodní banky, a. s.**

© Zbyněk Revenda, 2011
Cover design © Petr Foltera, 2011
Všechna práva vyhrazena

ISBN 978-80-7261-230-7

OBSAH

Předmluva k 3. vydání	11
I. oddíl CENTRÁLNÍ BANKA A BANKOVNÍ SYSTÉM	13
1. Bankovní systém	15
1.1 Vymezení a charakteristika bankovního systému	15
1.2 Univerzální a specializované bankovní systémy v tržních ekonomikách	21
1.3 Banky a ekonomika	24
2. Vznik, historický vývoj a současnost centrálních bank	26
2.1 Definiční znaky centrální banky	26
2.2 Důvody vzniku centrálních bank	27
2.3 Hlavní způsoby zakládání centrálních bank	29
2.4 Základní rozdíly mezi centrálními bankami vyspělých zemí v současnosti	31
2.5 Funkce centrální banky	33
2.6 Další činnosti centrální banky	36
2.7 Bilance centrální banky	39
2.8 Výkaz zisku a ztráty	45
II. oddíl ČINNOST CENTRÁLNÍ BANKY	47
3. Emisní činnost	49
3.1 Podstata, funkce a časová hodnota peněz	49
3.2 Vývoj emise a oběhu peněz	52
3.3 Peníze v současnosti	61
3.4 Emise hotovostních peněz	64
3.5 Operace centrální banky s hotovostními penězi	65
4. Měnová politika	67
4.1 Podstata a vývoj měnové politiky	67
4.2 Transmisní mechanismus	69
4.3 Množství peněz v oběhu	70
4.4 Měnové agregáty a měnová báze	73
4.5 Úvěrové agregáty a krátkodobá úroková míra	75
4.6 Měnový přehled	75
4.7 Zprostředkující kritérium a indikátory měnové politiky	78

4.8	Konečné cíle měnové politiky	79
4.9	Měnová politika a samostatnost centrální banky	81
4.10	Exogenita, endogenita, neutralita a superneutralita peněz	88
5.	Devizová činnost	90
5.1	Devizové rezervy	90
5.2	Platební bilance	92
5.3	Operace se zlatem	94
5.4	Úvěry v zahraničních měnách a dlužnické krize	96
5.5	Devizová regulace	96
6.	Regulace a dohled bank	98
6.1	Podstata regulace a dohledu bank	98
6.2	Součástí systému regulace a dohledu bank	100
6.3	Způsoby dohledu bank	101
6.4	Metody hodnocení bank	102
6.5	Základní cíle regulace a dohledu bank	104
6.6	Instituce regulace a dohledu bank	106
6.7	Instituce regulace a dohledu bank v mezinárodní sféře	107
6.8	Regulace a dohled na nepovinné bázi	108
7.	Banka bank	110
7.1	Přijímání vkladů od bank	110
7.2	Poskytování úvěrů bankám	112
7.3	Operace s cennými papíry	115
7.4	Mezibankovní platební styk a zúčtování	116
8.	Banka státu	118
8.1	Činnosti centrální banky ve vztahu ke státu	118
8.2	Návratný způsob krytí schodků státního rozpočtu	121
8.3	Monetizace státního dluhu, ražebné a nově emitované peníze	125
III. oddíl	MĚNOVÁ POLITIKA	129
9.	Emise peněz obchodními bankami	131
9.1	Emise bezhotovostních peněz	131
9.2	Multiplikace běžných vkladů	131
9.3	Multiplikace úbytků běžných vkladů	142
9.4	Obchodní banky a hotovostní peníze	145
9.5	Bezhotovostní úvěry jiným bankám	146
9.6	Euroměny	147
10.	Měnový transmisní mechanismus	150
10.1	Základní popis měnového transmisního mechanismu	150
10.2	Vliv centrální banky na měnovou bázi	151
10.3	Vazby mezi měnovou bázi a měnovými agregáty	157

10.4	Zprostředkující kritérium v měnovém transmisním mechanismu	167
10.5	Modifikace měnového transmisního mechanismu	169
10.6	Závěrečné zhodnocení	171
11.	Úvěrový transmisní mechanismus	172
11.1	Základní popis úvěrového transmisního mechanismu	172
11.2	Vliv centrální banky na krátkodobou úrokovou míru	173
11.3	Vazby mezi krátkodobou úrokovou mírou a úvěrovými agregáty	176
11.4	Zprostředkující kritérium v úvěrovém transmisním mechanismu	177
11.5	Úvěrový transmisní mechanismus v široké podobě	181
11.6	Bankovně-úvěrový transmisní mechanismus	183
11.7	Modifikace úvěrového transmisního mechanismu	184
11.8	Úrokový transmisní mechanismus	190
11.9	Finanční akcelerační	194
11.10	Závěrečné zhodnocení	194
12.	Další transmisní mechanismy	197
12.1	Cílování inflace	197
12.2	Kursový transmisní mechanismus	202
12.3	Produkční mezera	213
12.4	Efekty bohatství, efekty likvidity a Tobinova teorie Q	215
12.5	Transmisní mechanismy – celkové shrnutí	218
13.	Nástroje měnové politiky	220
13.1	Klasifikace nástrojů měnové politiky	220
13.2	Operace na volném trhu	221
13.3	Diskontní nástroje	230
13.4	Kursová intervence	239
13.5	Povinné minimální rezervy	242
13.6	Limity úvěrů a úrokových sazeb bank	247
13.7	Další nástroje	249
13.8	Povinné minimální rezervy, banky a státní rozpočet	252
14.	Inflace	273
14.1	Podstata inflace	274
14.2	Negativní projevy a důsledky inflace	279
14.3	Inflace v modelu agregátní nabídky a agregátní poptávky	283
14.4	Měření inflace	295
14.5	Inflace v centrálně plánované ekonomice	299
15.	Účinnost měnové politiky	303
15.1	Možnosti hodnocení účinnosti měnové politiky	303
15.2	Názory na úlohu peněz v ekonomice	305
15.3	Poptávka po penězích	306
15.4	Divisia indexy změn měnových agregátů	317
15.5	Zhroucení a přidělování úvěrů	321

15.6	Proces poklesu zprostředkování	324
15.7	Finanční inovace	326
15.8	Časová zpoždění	327
15.9	Diskreční a závazná měnová politika a očekávání subjektů na trhu	330
15.10	Koordinace měnové a fiskální politiky	332
15.11	Zahraniční vlivy	333
15.12	Další faktory účinnosti měnové politiky	335
16.	Měnová politika v modelu <i>IS-LM</i>	336
16.1	Základní popis a předpoklady modelu <i>IS-LM</i>	336
16.2	Trh zboží – přímka <i>IS</i>	338
16.3	Trh peněz – přímka <i>LM</i>	340
16.4	Rovnováha a nerovnováhy v modelu <i>IS-LM</i>	343
16.5	Účinnost měnové politiky v modelu <i>IS-LM</i>	345
16.6	Měnový a úrokový transmisní mechanismus v modelu <i>IS-LM</i>	347
17.	Měnová politika v centrálně plánované ekonomice	351
17.1	Význam peněz při rozhodování ekonomických subjektů	351
17.2	Emise peněz	353
17.3	Institucionální a funkční uspořádání bankovního systému	356
17.4	Proces měnové politiky	357
17.5	Reforma bankovního systému, měnová politika a zahájení transformace	358
IV. oddíl	REGULACE A DOHLED	361
18.	Důvody regulace a dohledu bank	363
18.1	Specifičnost bankovních institucí	363
18.2	Asymetrie informací	366
18.3	Pokles zprostředkování	367
18.4	Měnová politika	368
18.5	Argumenty proti regulaci a dohledu bank	368
18.6	Tendence vývoje	370
19.	Vstup do bankovníctví	372
19.1	Charakteristika vstupních podmínek	372
19.2	Oligopolizace bankovního prostředí	375
20.	Základní povinnosti bank	376
20.1	Přiměřenost kapitálu	376
20.2	Přiměřenost likvidity	383
20.3	Úvěrová angažovanost	385
20.4	Poskytování informací	386
20.5	Pravidla ochrany před nelegálními praktikami	387
20.6	Regulace a dohled finančních derivátů	392

21. Povinné pojištění vkladů	394
21.1 Základní cíle a výhody	394
21.2 Negativní doprovodné jevy	395
21.3 Limity pojištěných vkladů a míra pojistných náhrad	397
21.4 Sazby pojistného	398
21.5 Pojištění vkladů a run na banky	401
21.6 Varianty ochrany peněžních úspor	402
22. Věřitel poslední instance	407
22.1 Možnosti pomoci ohroženým bankám	407
22.2 Zásady věřitele poslední instance	409
22.3 Krizový management	413
22.4 Důvody pro a proti poskytnutí úvěrové pomoci a kritéria rozhodování	417
22.5 Pomoc centrální banky a měnová politika	423
22.6 Pomoc centrální banky nebankovním institucím	425
22.7 Věřitel poslední instance v mezinárodní sféře	427
22.8 Finanční krize	429
23. Regulace a dohled mezinárodně působících bank a bankovních holdingových společností	432
23.1 Vymezení a důvody zakládání mezinárodně působících bank a bankovních holdingových společností	432
23.2 Principy regulace a dohledu v mezinárodní sféře	434
23.3 Domácí bankovní holdingové společnosti	435
23.4 Specifická rizika	436
23.5 Konkurence v nedbalosti a přísnošti	437
23.6 Rozvoj dohledu v mezinárodním bankovníctví	439
V. oddíl CENTRÁLNÍ BANKY VE VYBRANÝCH ZEMÍCH	441
24. Centrální banka v České republice	443
24.1 Vznik a vývoj centrální banky na našem území	443
24.2 Bankovní systém od roku 1990	448
24.3 Měnová politika Státní banky československé v letech 1990–1992	456
24.4 Měnová odluha	458
24.5 Měnová politika České národní banky	459
24.6 Regulace a dohled v českém bankovním systému	460
24.7 Bližší charakteristika České národní banky	464
24.8 Měnový přehled České republiky	465
25. Centrální banky v zemích Evropské unie	466
25.1 Evropská unie	466
25.2 Evropský měnový systém	469
25.3 Evropská měnová unie a společná měna euro	471

25.4 Eurosystem	472
25.5 Centrální banky	478
26. Centrální banky v dalších zemích	493
26.1 Spojené státy americké	493
26.2 Kanada	502
26.3 Japonsko	503
26.4 Švýcarsko	505
26.5 Čínská lidová republika	507
VI. oddíl BUDOUCNOST CENTRÁLNÍCH BANK	509
27. Varianty vývoje bankovních systémů	511
27.1 Měnová unie	511
27.2 Měnová rada	514
27.3 Dolarizace ekonomiky	519
27.4 Svobodné bankovníctví	524
27.5 Srovnání variant	530
28. Centrální banky v blízké budoucnosti	532
28.1 Počet centrálních bank	532
28.2 Centrální banky a inflace	533
28.3 Centrální banky a automatická měnová politika	533
28.4 Nejbližší vývoj regulace a dohledu	534
28.5 Kapitál centrálních bank	535
28.6 Měnová teorie a měnová politika	537
Seznam obrázků	539
Literatura	543
Rejstřík	549
Summary	557
O autorovi	558

PŘEDMLUVA K 3. VYDÁNÍ

Třetí vydání odborné publikace *Centrální bankovníctví* reflektuje vývoj od jejího druhého vydání před deseti lety. Došlo rovněž ke změnám některých vývojových tendencí a určitým zvratům, jejichž důvody jsou spojeny s finanční a ekonomickou krizí v poslední třetině první dekády nového tisíciletí.

Předchozí i nové trendy v bankovních systémech, pokračující globalizace světové ekonomiky, finanční inovace, světové propojení telekomunikačních technologií a další skutečnosti stále více komplikují vztahy mezi vývojem množství peněz v oběhu a jiných makroekonomických veličin, a tím i možnosti působení centrálních bank na jiné ekonomické subjekty. I přesto jsou centrální banky institucemi, které v tržních ekonomikách stále mohou výrazně ovlivňovat ekonomický vývoj, přičemž jejich vliv se někdy dokonce přeceňuje. Činnosti centrálních bank, jejich postavení a roli v tržní ekonomice a dalším navazujícím otázkám je tato publikace věnována. Přestože obsahuje velmi podrobný výklad problematiky, včetně základních pojmů, její čtenář by měl znát základy obecné ekonomické teorie, zejména makroekonomie.

Musím upozornit na to, že vzhledem k velmi rozsáhlému záběru publikace jsou některé problémy uvedeny bez podrobnějšího výkladu nebo mírně doplněny v poznámkách pod čarou. Čtenář rovněž může postrádat jednoznačné závěry a doporučení pro praxi, což je dáno jednak značně různorodou realitou a jednak velmi rychlým vývojem, v poslední době nešťastně poznamenaným zmíněnou krizí v řadě vyspělých zemí – samozřejmě s negativními dopady na jiné země, včetně České republiky. Publikace není praktickou příručkou, je zaměřena spíše teoretickým směrem. Závěry a doporučení často nepřinášejí ani teorie, neboť existuje více přístupů a každý z nich může akcentovat jiné skutečnosti. Rozdílné přístupy jsou spojeny také s různým „viděním světa“, tedy s rozdíly v názorech na společenské cíle, v myšlení, chování, náboženském citění atp.

Protože centrální banky vždy působí v určitém ekonomickém prostředí, je výklad věnován příslušnému „okolí“, především obchodním a dalším bankám. Činnost centrálních bank je determinována zejména typem ekonomiky. V publikaci se výklad týká ve zcela rozhodující míře tržní ekonomiky. Vzhledem s historickými zkušenostmi naší země jsou jedna kapitola a některé dílčí části jiných kapitol věnovány postavení centrální banky a dalších bank v centrálně plánované a direktivně řízené, resp. socialistické ekonomice a v přechodném období od této ekonomiky k tržnímu typu.

Ve výkladu se postupuje v obecné rovině a konkretizace se týká opět zejména české ekonomiky. V řadě kapitol jsou uvedeny příklady z jiných zemí, přičemž podrobnější výklad je v samostatném oddílu. Do výběru je kromě České republiky zařazeno

dalších dvacet zemí – patnáct „původních“ zemí Evropské unie, Spojené státy americké, Kanada, Japonsko, Švýcarsko a Čína. Popis bankovních systémů, s výjimkou naší země a částečně USA, byl ve srovnání s předchozím vydáním výrazně zkrácen. Podrobné konkrétní údaje zde s ohledem na překotný vývoj rychle zastarávají.

Číselné údaje jsem se snažil v co nejvyšší míře aktualizovat. Za naši ekonomiku jsou uvedeny ke konci roku 2010, za jiné ekonomiky podle dostupných informací. Nejsou-li uvedeny prameny, údaje byly získány prostřednictvím veřejně přístupných zdrojů na internetu. Nejvíce jsem využíval *www* stránky České národní banky (*cnb.cz*) a Banky pro mezinárodní platby (*bis.org*), kde lze také nalézt seznam internetových adres centrálních bank či jiných měnových autorit.

Třetí vydání publikace bylo odevzdáno do tisku v období přetrvávajících problémů spojených s poslední finanční a ekonomickou krizí. Některé oblasti, zejména regulace bank a institucionální uspořádání dohledu, se mohou rychle měnit. V publikaci jsou uvedeny poslední významné změny a návrhy, ale jejich hodnocení je samozřejmě předčasné. Ostatně, některé záchranné programy stále probíhají. Zde musím čtenáře upozornit, že publikace není ani zdaleka primárně zaměřena na problémy související s finanční krizí. Obsahuje však modifikace v přístupech k ohroženým bankám.

Dvoustupňové bankovní systémy s domácí bankou nejsou jedinou variantou v tržních ekonomikách. V publikaci jsou popsány další existující varianty, kterými jsou měnová unie, měnová rada a dolarizace, a čistě teoretická alternativa tzv. svobodného bankovníctví. Měnová politika je v České republice prováděna domácí centrální bankou. Po vstupu do Evropské unie však naše země převzala rovněž závazek vstupu do Evropské měnové unie spojený s přijetím společné měny euro. Jde o vysoce aktuální téma, i když o termínu vstupu nebylo rozhodnuto.

Třetí vydání bylo rovněž zkráceno v historických pasážích o penězích. Podrobný popis, včetně vývoje role drahých kovů v peněžních systémech, lze nalézt v jiné mé publikaci – *Peníze a zlato*, kterou vydalo nakladatelství Management Press v roce 2010.

Na závěr musím poděkovat těm, kteří mi pomohli cennými připomínkami k některým tématům. Byli to především (v abecedním pořadí) prof. Josef Arlt, Ing. Nada Blahová, prof. Martin Mandel, doc. Jana Marková, prof. Petr Musílek a prof. Vladimír Tomšík. Odbornou oponenturu provedl prof. Jiří Fárek. Specifické dílčí problémy jsem konzultoval s pracovníky České národní banky Ing. Marianem Mayerem, Ing. Jindřichem Trejbalem a Ing. Petrem Vojtíškem. Se získáváním a zpracováním číselných údajů mi pomáhali Dr. Jeremy Monk a Ing. Martina Petrušová.

Publikace je součástí projektu F1/10/2010 Interní grantové agentury Vysoké školy ekonomické v Praze.

duben 2011

Zbyněk Revenda

O AUTOROVI

Prof. Ing. Zbyněk Revenda, CSc. vystudoval obor finance na fakultě národohospodářské Vysoké školy ekonomické, kam později nastoupil jako asistent na katedře financí a úvěru. Po reorganizaci VŠE se stal vedoucím katedry měnové teorie a politiky na fakultě financí a účetnictví. Tuto funkci zastává i v současnosti. V letech 2003–2006 byl prorektorem VŠE.

V roce 1991 obhájil kandidátskou práci, v roce 1993 úspěšně dokončil habilitační řízení a v roce 2000 získal profesuru jako v té době nejmladší profesor v oboru finance v České republice. Je členem European Finance Association, vědecké rady fakulty financí a účetnictví Vysoké školy ekonomické a expertní rady polského odborného a vědeckého časopisu *Bank i Kredyt*. Absolvoval specializovaný kurs „The City of London: finance, banking and investment“ (British Council, Londýn) a semestrální zahraniční stáž na Stirling University ve Skotsku.

Specializuje se na měnovou teorii a politiku, regulaci a dohled bank a vývoj bankovních systémů v tržních ekonomikách. Publikuje články v domácích i zahraničních časopisech a odborné studie v rámci grantových a výzkumných projektů. Je autorem odborných monografií *Peníze a zlato* (2010, ocenění „Prestížní publikace VŠE“), *Bankovní regulace a dohled* (1993) a *Banky a měnová politika* (1991). Autorsky se podílel na knižních publikacích *Peněžní ekonomie a bankovníctví* (vedoucí autorského kolektivu, čtyři vydání), *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, *Peníze, banky a finanční trhy* a dalších.

Rozsáhlá monografie *Centrální bankovníctví*, která byla vydána v roce 1999, získala první cenu v 1. ročníku soutěže o prestižní publikaci Vysoké školy ekonomické. Aktualizované a rozšířené vydání bylo publikováno v roce 2001.

Autor v současnosti přednáší na Vysoké škole ekonomické pro studenty řádného i postgraduálního studia a na specializovaných kursech pro bankovní a finanční instituce.

Zbyněk Revenda

CENTRÁLNÍ BANKOVNICTVÍ

V roce 2011 vydalo nakladatelství Management Press, s. r. o.,
nám. W. Churchilla 2, Praha 3, jako svou 421. publikaci

Obálku navrhl Petr Foltera

Vydání 3., aktualizované

Sazbu zhotovil Management Press

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

ISBN 978-80-7261-230-7

www.mgmtpress.cz